

legű, nem a magyar hatások erőteljességére gondolunk, hanem olyan, az Alföld déli és középső területein megmutatkozó kulturális tulajdonságokra, amelyek nemzetiségi tekintet nélkül egységesen jelentkeztek. A múlt század elejétől meggyorsuló legelőföltörések és lecsapolások révén gazdaságilag megerősödő birtokos parasztság fejlesztette ki ezt a sok tekintetben polgárosult, mégis klasszikusan paraszti műveltséget. A Békés megyei szlovákság törzstelepülései tipikusan képviselik ennek a kultúrának egyik sajátos változatát. A képhez azonban az is elválaszthatatlanul hozzátartozik, hogy a birtokos parasztság viszonylagos jólétének kiteljesedésével párhuzamosan hatalmas tömeggé duzzadt az agrárproletariátus is, melynek különböző rétegeiben a szlovákok is szép számmal megtalálhatók. Az a három helység — Békéscsaba, Tótkomlós, Csanádalberti —, amelyet Krupa tanulmányozott a mezőváros-nagyközség-falu struktúrájában, fölöleli az egész szlovák társadalmat. A racionális gazdálkodás, a polgárosult anyagi kultúra mellett elsősorban a nemzetiségi lét konzerváló hatásával magyarázhatóan gazdagon rétegzett hiedelemvilág maradt fenn, amely századokkal ezelőtti állapotok megértéséhez ad értékes támpontokat. Ahhoz a korhoz, amikor a hiedelmek és a hozzáfűződő szokások összefüggő rendszerben szabályozták az élet minden területét. A könyv az embert helyezi a tudományos vizsgálat középpontjába, majd sorra veszi környezetéhez fűződő hiedelemkapcsolatait. A természeti jelenségekkel összeforrott megfigyelések közt akad talán a legtöbb racionális elem, hiszen az időjárás változásának jóslásai századok valós tapasztalatait sűrítik. Az élet nagy alkalmaihoz fűződő babonák viszont, úgy tetszik, a legklasszikusabb hiedelemréteget alkotják: születés, szerelem, házasság, betegség, halál olyan események, amelyekkel mindenki kikerülhetetlenül találkozik. A közvetlen környezetet alkotó tárgyakhoz (ház, bútorok, szerszámok) viszonylag kevesebb, a növény- és állatvilághoz nagyon gazdag hiedelemrendszer tartozik. Végül külön csoportot alkotnak az egészséges, boldog élet ellenségei: a természetfeletti lények, varázslók, rontók, boszorkányok, kísértetek és más mágikus alakok.

Könyvének tanúsága szerint Krupa András jószemű, eredményes néprajzi gyűjtő. Az életnek olyan intim, mélyen fekvő rétegeiből hozott napfényre adatokat, amelyek kívülállók előtt ritkán tárulnak föl. Csanádalberti, szlovák születésű lévén, a közeli ismeretségek és a nyelvtudás segítségével sikerült legyőznie az emberek zárkózottságát, amelyet az utóbbi évtizedekben a hagyományos világ gyors elmúlása és a nemzetiségi sors tett még nehezebben felynyithatóvá. Az alapos bevezető tanulmány pontosan bemutatja a gyűjtés helyszíneit, az adatközlőket, kritika alá veszi a szórványos írásos forrásokat, valamint az olvasó elé tárja a gyűjtés és a földolgozás számos érdekes problémáját. Jelentősen emeli a könyv értékét, hogy a szerző igen sokat idéz adatközlőitől eredeti szlovák dialektusban, függetlenül pedig mondákat és népdalokat is közöl.

Végül, de nem utolsósorban elismerés illeti a Békés megyei Tanács művelődésügyi osztályát, hogy a magyar és a szlovák néprajztudománynak egyaránt nyereséget jelentő kötet kiadására vállalkozott.

K. L.

A népmese igazsága

NAGY OLGA: HŐSÖK, CSALÓKÁK, ÖRDÖGÖK

Nagy Olga tetszetős tanulmánykötete nem könnyű olvasmány, a szerző évezredek, világrészeket kalandoz be, ugyanakkor minden idegszálával mégis a jelenben él. Ezt az állandó „jelenlétet” elsősorban a választott népköltészeti műfaj, a nép-

mese teszi lehetővé, mely szinte „mindenes”, mert a múltat és a jelent (sőt talán a jövőt is) egyes-egyedül is képes kifejezni. Míg nálunk szinte teljesen felbomlottak a mesehallgató közösségek, ennek következtében elhallgattak a jó mesemondók is, az erdélyi Mezőségen és a havasokban ma is él a meseszó. Nemcsak szép balladákat őriz tehát a népi emlékezet, hanem varázsos szépségű meséket is, mégpedig minden mennyiségben: csak maga Nagy Olga vagy 2000 mesét, trufát gyűjtött. Szerzőnknek már eddig is a 6 mezősi faluból háromkötetnyi anyaga kerekedett ki (Előbb a tánc, azután a lakoma; A három táltosvarjú; A lüdercsógor), most készül a negyedik: Jakab István görgényi mesemondónak egyetlen vaskos kötete. Érdeklődéssel várjuk.

Nagy Olga számos tanulmányával, most pedig e tanulmánykötettel bizonyítja legjobban, hogy nemcsak gyűjti, hanem értelmezi is a meséket. Ha a mesére vonatkozó könyvtárnyi szakirodalomra gondolunk, azonnal elfoghat a kétség bennünket, hogy egyáltalán lehet-e vagy érdemes-e erről a műfajról újat mondani? Íme, itt a bizonyíték, hogy lehet is, szükséges is!

Nagy Olga nem valami újabb motívumindexet produkál, hanem saját és mások eredményeit összegezve figyeli a mesén belül végbemenő fejlődést: hogyan alakul át a mesehős és ellenfele, mi az állandó és mi a változó egyáltalán a mesében? Így például meggyőzően mutat rá, hogy a létért vívott harc, a merész kockázatt vállalás, az átlagon feletti testi-lelki tulajdonságok, továbbá a hős elárultatása, ellenségeinek kíméletlensége, barátainak önfeláldozása stb. mind-mind *maradandó* vonások; de ugyanígy korszakok feletti a túlzás, a sarkítás, a valóság törvényeinek merész felfüggesztése, a természet és az ember (főként az állatok és az ember) közötti merev korlátok ledöntése és sok más mesés, varázsos vonás is. Idő és történelem feletti — úgymond Nagy Olga — a sok szenvedés, a kis emberek elnyomtatása és nehéz élete, melyet csak mesés hősiességgel, tág képzelőerővel és határtalan bizakodással lehetett „átvészelni”. Nem volt érdemes, de nem is volt lehetséges sem hit és bizakodás nélkül élni. Így tehát — vonja le a következtetést a szerző — a népmese nagy, általános igazsága ez a „*kihívó bizakodás*”. Hol vannak már a balladái tragikumok, de a népmese csodái rendre megvalósulnak! (A *Valóság* legutóbbi számában olvastam például, hogy a számítógépek gyors fejlődése miatt a másodperc *egymilliárdnyi* részére új fogalmat kellett bevezetni, s ugyanott azt is, hogy néhány évtized múlva a világon mindenki felhívhatna telefonon mindenkit, közvetlen kapcsolással, esetleg tolmács közbeiktatásával!)

A mese, ez az ősrégi műfaj az előidőktől máig sok mindent megőrzött, miközben maga is fejlődni volt képes. A könyv a meséből a hősöket, ellenhősöket állítja a vizsgálat tengelyébe, s alakváltásukon keresztül mutatja ki a fejlődést. Így a *pozitív* hős mitikus-sámáni, majd furfangos típusait, a *negatív* ellenhősöknél pedig a fokozatos gonosszá válást. A mesei ábrázolást kezdettől fogva a dualizmus és az általánosítás jellemezte, vagyis a mese régtől fogva nem pusztán tényközlés, hanem igazi költészet. Hiedelemrendszerének alapja a mindennapi eleven néphit, de annál mégis régiesebb és magasabb rendű is a mese, és rendszerszerűsége jobban fennmaradt, mint a mindennapi babonáké. Szerzőnk e kérdést is szemmel látható kedvvel taglalja; talán még tovább juthatott volna, ha figyelembe veszi Schram Ferenc kétkötetes boszorkánypereit, továbbá Diószegi Vilmosnak szakszempontról a legfontosabb és egyben a legrészletesebb munkáját: A sámánhit emlékeit.

A mesehős, továbbá ellenségeinek és barátainak fejlődése, alakulása sajátos *viszonyrendszeren belül* történik, melynél egyik változása magával hozza a másikat; de ugyanígy aktualizálódik az egész mesei szimbolika, mégis minden korban szilárd marad a mesei *mag*, mely körül e különböző „elektronok” keringenek.

Érdekes, merész, nem kis részben újszerű gondolatok ezek. Végig lebilincselő olvasmány, melyben tanúságtételre van híva Thomas Manntól *Bulgakovig* sok jeles tudós, művész. (Várkonyit és Ráth-Véghet viszont nyugodtan el lehetett volna hagyni, sőt Berze Nagy naiv *plánétaisteneit* is!) A magyar adatokra mindig rárimel egy román párhuzam, és fordítva; sőt Európán kívüli területekre is kilépünk (A veddák Ceylonban, a busmanok Dél-Afrikában laknak, az ausztrál eredet

elírás!) Csak néhány apró, bosszantó elírás zavarja az olvasást: Domokos Samu, s nem Lajos (53), békési Csuba Ferenc a helyes alak (43), s néhány szerző neve rosszul szedve (helyesen tehát: Békés, Madar, Marót). Ám ezek nem lényeges hibák, szerencsére!

Nagy Olga tanárnő, szerkesztő, s utóbb a Román Akadémia Folklor Intézetének (Kolozsvár) főmunkatársa fáradszóról energiával dolgozik tovább. Kiaknázza azt a helyzetet, hogy eleven meseközösségekre bukkant: legújabbán meseszociológiai kutatást végez (azt vizsgálja például, hogy a tudatszint miként modellálja ugyanazt a mesét). Munkája eredményét érdeklődéssel, szeretettel várjuk. (*Kritérium*, 1974.)

K. I.

Vekkerdi József: A cigány népmese

A magyarországi cigánykutatásnak komoly hagyományai vannak. A múlt század végén Európában, Habsburg főherceg irányításával, Magyarország lett a cigánykutatás központja. Wlislöck H. és a szegedi Herrmann Antal közreműködésével számos jelentős mű született. Követőik sajnos nem voltak. Ennek egyik oka az akkori magyar társadalmat kísérő jelenségben keresendő: a nemzeti öntudat romantikus eszményétől távol esett a megvetett etnikai közösség, a cigányság kutatása. Szerencsére a felszabadulást követő évtizedben és ma is, a cigányság társadalmi egyenlősítésének megvalósítását állami szerveink rendkívül komolyan veszik. Így az ötvenes évek elején, bár kis tudós csoporttal (Vekkerdi József, Erdős Kamill, Hajdú András), de megindulhatott a munka.

A hazai cigánykutatás utóbbi évtizedben elért eredményei méltán arattak elismerést nemcsak Európában, hanem azon túl is. A kötet szerzője a magyarországi cigánykutatás szellemi irányítója és vezetője, aki nemcsak a cigány etnográfia, hanem a cigány filológia területén is maradandót alkotott. Kötetét — a tőle megszokott — tudományos igény, reális értékelés, ítéleteiben a mértéktartás jellemzi. Könyve közel negyedszázados cigánykutatásának summázása. Izgalmas olvasmány is. Részletes áttekintést kapunk a cigány mese több évszázados pályafutásáról, ugyanakkor ahhoz, hogy a lényegyet ragadjuk meg, bemutatja a mesét hordozó és elveszejtő cigányság történelmi és szellemi keresztmetszetét, mai állapotát.

A cigány balladák halála után, most a cigány mese közelgő haláláról is hírt kaptunk. A népmese ma már csak a társadalom periferiáján élő cigányság igénye. A gazdaságilag és politikailag integrálódott cigányság ma már nem vállalja a mesék hazugságát, érzékeny racionalitással ejti el. Bár az elmaradottabb cigány rétegekben — ahol a mese igénye még megvan — a mese funkciója nem a hétköznapi szenvedéseiből való menekülés egy fikció világba, mint a hagyományos magyar népmesében. A cigány mese ugyanis meg van fosztva társadalmi, illetve közösségi funkciójától azáltal, hogy nem esztétikai igényt, hanem pusztán a szórakoztatást szolgálja. A cigány mesékből hiányzik az a *mesei világlátás*, amely lényegében értelmét adja, hiányzik belőle a pozitív tanulságtétel, a jó győzelme, az igazság diadala. Vekkerdi a cigány mesék kapcsán megmutatja azokat a mentalitásbeli különbségeket, amelyek eredménye az adaptált mese mondanivalójának megváltozása, morálisan fejtetőre állítása. A cigány ugyanis megelégedett a befogadó népektől készen kapott kulturális, szellemi javakkal. Ez a hagyomány nélkülség vonatkozik a cigány népdalokra is. Csak az adaptáció specifikus, az interpretáció cigány. Úgy ahogy a cigány népdalokban a szöveg a ritmusnak van alárendelve (ezért homályosak gyakran, csapongók, összefüggéstelenek), ugyanígy a mesékben: a cigány adaptáció függetleníti magát a meseszöveg hagyományaitól. Az elmúlt évtizedek tanul-